

BƯỚC ĐẦU HÌNH THÀNH TÂM HỒN MỘT NHÀ VĂN

--SAINT--PÉTERSBOURG--

(PHẦN 1) ¹

I.

1.

Lúc bấy giờ, người cha quyết định đem các con nhỏ về sống trong vùng đồng quê Toula, còn hai cậu con lớn sẽ được gửi lên St. Pétersbourg để thi vào trường Kỹ Sư Công Binh.

Đầu tháng 5/1837, cha con khởi hành lên thủ đô.

“Tôi không biết tại sao đối với tôi, St. Pétersbourg luôn luôn là một bí mật”, Dostoievski đã viết.

Với hai anh em, chuyến đi kéo dài cả tuần có nghĩa rằng đã để lại đằng sau họ một thành phố nhiều giáo đường và tu viện để đến một thành phố của các cung điện và thao trường quân sự. Cuộc sống được bảo vệ trong gia đình đã vĩnh viễn chấm dứt; bây giờ họ đang bắt đầu một đời sống độc lập không chắc chắn tương lai.

[Trong Nhật Ký Một Nhà Văn, xuất bản năm 1878, Dostoievski diễn tả về cuộc hành trình này như sau:

“Ngay khi ấy, cả hai anh em tôi đều ao ước sống một cuộc đời mới. Chúng tôi mơ mộng dữ dội về tất cả những gì gọi là đẹp đẽ cao quý. Lúc đó, những từ ngữ này quả tình còn rất trong nguyên và hoàn toàn không nhiễm chút nào cay đắng (...) Và dù biết rõ kỳ thi sẽ phải trải qua các cuộc thử nghiệm toán pháp nhưng anh em tôi vẫn chỉ mơ mộng về thi ca, văn chương. Anh tôi mãi miết làm thơ. Mỗi ngày, ngay trong chuyến du hành, anh sáng tác khoảng ba bài. Còn tôi lại chú tâm vào một quyển tiểu thuyết tưởng tượng, nói về cuộc sống người dân thành Venice. Chỉ mới hai tháng trước đây thôi, Púshkin qua đời. Trong cuộc hành trình, anh em tôi đồng ý với nhau rằng bao giờ tới

¹ TTBG đặc biệt yêu thích chương BƯỚC ĐẦU HÌNH THÀNH TÂM HỒN MỘT NHÀ VĂN. Đọc đi đọc lại hoài những gì đã viết vẫn không thấy chán!

thủ đô, sẽ đi ngay đến nơi chốn xảy ra cuộc quyết đấu giữa nhà thơ và địch thủ. Cũng định sẽ đến thăm cho kỳ được căn phòng mà Púshkin đã trú hơi thở cuối cùng.]

Cuốn tiểu thuyết về người dân thành Venice bắt ngờ bị cắt đứt khi Dostoievski đối diện với thực tại ghê gớm trong cuộc sống người dân Nga.

- Ngay trạm thư ở tỉnh Tver, cha con dừng xe tại một quán ăn, nghỉ ngơi chốc lát.

Bỗng dưng, có một viên công chức khỏe mạnh, vạm vỡ, mặt đỏ gay, xuất hiện nơi cửa. Sau hai cốc vodka, ông bước nhanh ra ngoài, đến bên chiếc xe ngựa mới toanh, rồi không nói lời nào, ông thoi đám tới tấp lên đầu lên cổ người đánh xe.

Người đánh xe phản ứng tức thì: Với tất cả sức lực, anh ta vụt chiếc roi lên lưng hai con ngựa.

Không cưỡng được sợ hãi và đau đớn, những con vật cất vó phóng nhanh.

Bao lực phát sinh bao lực. Đây là một thực tế, cái thực tế sớm đánh thức hai chàng trai trẻ khỏi những giấc mơ lý tưởng của họ, gây thành ấn tượng rất mạnh trong tâm hồn Fyodor Dostoievski và làm đầy trong ông cảm nghĩ chán ghét không thể nào nhòa phai đối với chế độ nông nô.

[Nhiều năm sau, Dostoievski suy đoán trong Nhật Ký Một Nhà Văn:

“Việc gì sẽ xảy ra cho vợ người tài xế nếu đêm hôm ấy bà biết rằng chồng bà bị đánh như tử? Cảnh bao ngược này lưu lại trong trí tôi suốt cả đời. Tôi không bao giờ quên được hình ảnh viên công chức đó, và dù thế nào, trong một thời gian dài, tôi có khuynh hướng giải thích – dĩ nhiên trên cái nhìn một chiều- rằng điều tàn ác đáng xấu hổ vẫn xảy ra trong dân chúng Nga”.

- Và trong quyển sổ tay ghi chú Tội Ác Và Hình Phạt, Dostoiev- ski viết:

“Cảm nghĩ đầu tiên của tôi về sự lãng nhục cá nhân đến từ con ngựa và người đánh xe buổi ấy.”

- Cái nhìn về sự tàn nhẫn không nghĩa lý và sự đau khổ vô tội được tái diễn trong giấc mơ dữ của chàng Raskolnikov của tác phẩm Tội Ác Và Hình Phạt:

Chàng mơ thấy một con ngựa cái nhỏ bị người chủ của nó đánh cho kỳ chết bằng một cây gậy sắt.

Gần ba chục năm trôi qua kể từ lần đầu chứng kiến một trận đánh ngoài đời với một trận đánh trong giấc mơ tiểu thuyết,

đã có không biết bao nhiêu biến cố quan trọng xảy ra cho cuộc sống và tâm hồn nhà văn.]

2.

Thêm những thất vọng khác đang chờ họ ở St. Pétersbourg.

- Lúc xin vào trường Công Binh, điểm đáng lưu ý là trong khi Mikhail có bề ngoài cường tráng, bị từ chối vì không đủ năng lực theo học, thì chàng tuổi trẻ Fyodor với khuynh hướng đầy bệnh hoạn lại được chứng nhận là có sức khỏe tốt.⁽¹¹⁾ Dostoievski xếp hạng thứ 11 trên 23 trong cuộc thi tuyển vào trường. Nhưng, trái với hy vọng của bác sĩ, vì không có tiền biểu xén quà cáp cho ban giám đốc mà Dostoievski không được nhận học bổng trợ cấp. Tình tiết này ngay từ khi ấy đã tạo cho nhà văn một khái niệm mờ mờ theo hệ thống đút lót trong chế độ hành chính Nga ông không bao giờ quên được.

Ông viết cho cha:

“Thật là thối nát! Bọn con tranh đấu trên từng rúp thì bị buộc phải trả tiền, trong khi những kẻ gia đình giàu có được nhận vào dễ dàng mà không phải đóng chút lệ phí nào.”

May mắn là tổng số tiền cần thiết (950 rúp) được cung ứng bởi gia đình Kumanin, họ hàng bên ngoại, để Dostoievski có thể bắt đầu sự học vào tháng Giêng 1838.

□

II.

1.

Trường Công Binh, một trong những ngôi trường đẹp nhất nước Nga, là một tòa nhà được bao quanh bởi các con kênh và sát ngay một công viên có trưng bày nhiều pho tượng La Mã.

- Ngôi trường cũng bị tiếng ô nhục vì những gì đã xảy ra đằng sau các cánh cổng của nó. Viên đá móng được đặt vào năm 1798 ngay từ thuở đầu lên ngôi của Hoàng Đế Pavel I.

- Trên một phiến đá trụ bằng hoa cương có khắc dòng chữ bằng đồng: *“Cầu xin Thượng Đế ban phép lành vĩnh viễn nơi đây.”*

- Những lời này chứa đựng một định mệnh khắc nghiệt: Pavel I sống trong hoàng cung chỉ vón vẹn 11 ngày.

- Ngày thứ 12, vào đêm 11 tháng 3/1801, ông bị xiết cổ chết trong ngự phòng do chỉ thị của người thừa kế ngai vàng, Alexander I.

⁽¹¹⁾ Một cuộc liên lạc thư từ sống động khởi sự từ đây giữa hai anh em Dostoievski, **Mikhail** ở Moscow và **Fyodor** ở St. Pétersbourg, nguồn tài liệu chính giúp cho các nhà viết tiểu sử tìm hiểu được cuộc đời nhà văn trong giai đoạn này.

- Chẳng bao lâu sau khi tội ác xảy ra, vị tân hoàng đế chìm đắm trong các cuộc truy hoan liên tục, không màng gì đến triều chính.

- Bây giờ, ngôi trường được đặt dưới sự bảo trợ của người anh của Alexander I và kẻ thù kế ông ta, Nicholas I, những con người không ngần ngại trong sự cố gắng ban cho các sĩ quan tương lai mọi yếu tố cần thiết để có được một nền giáo dục tốt.

Cũng như tất cả mọi trường quân sự, kỷ luật nơi đây rất chặt chẽ. Sinh viên bị ngăn cấm mang kính hay giày cao su, điều biểu lộ sự yếu đuối.

- Việc học bắt đầu từ 8 giờ sáng cho đến 2 giờ trưa và từ 3 giờ trưa cho đến 6 giờ chiều.

- Từ 7 tới 8 giờ tối là một giờ nghỉ.

- Từ 8 tới 9, sinh viên phải chia thành từng nhóm để học đấu kiếm hay khiêu vũ.

Dostoevski than phiền trong một lá thư gửi anh:

“Giá như anh biết tụi em học cực khổ thế nào! Em chưa hề nhìn thấy lối học nhồi nhét như vậy bao giờ. Họ gần như rút hết máu ra khỏi người bọn em.”

Những môn học chính là thuộc về quân sự như toán học, địa hình, cơ thể học, và những môn này lại là dở nhất đối với Dostoevski.

“Toán thì chẳng ích lợi gì hơn một miếng xà phòng nhiều bọt”, nhà văn đoán xác với cha.

Quan điểm này thỉnh thoảng cũng ứng dụng trên các buổi thao diễn quân sự. Trong một cuộc thi quân sự, Dostoevski bị phê như sau:

“Bài thi được viết ra trong sự vội vã ghê gớm; dù chẳng chút lỗi lầm nào trầm trọng trên chi tiết nhưng nhìn chung, hiển nhiên anh ta có thể bị đánh trượt.”

May mắn, Dostoevski lại khá hơn trong môn vẽ họa đồ và kiến trúc. Trên lãnh vực này, những gì nhà văn thu lượm, về sau được sử dụng qua các mô tả về các giáo đường gô-tích trong văn chương ông.

*

**

Thật khó khăn để Dostoevski thích ứng với kỷ luật khắt khe và các bài tập quân sự. Một bạn học ghi nhận:

“Bộ đồng phục của anh không bao giờ nghiêm chỉnh, cái nón, cây súng và chiếc ba lô quàng trên người anh trông chẳng khác nào những vật dụng hành xác của một vị khổ tu.”

Trong các cuộc thao dượt dưới tiết trời oi ả những ngày mùa hạ, con người mơ mộng xanh xao gầy yếu, hiện hữu trong bộ đồng phục đen với cái cầu vai đỏ, thường xuyên bị chụp bắt bởi một nỗi tuyệt vọng, trong khi viên sĩ quan chỉ huy la to các lệnh truyền.

2.

Trường Kỹ Sư cố gắng ban cho sinh viên một nền giáo dục tốt. Ngôi trường có được Vasily Plaskin, giáo sư nổi tiếng về lịch sử văn chương Nga. Trong vai trò một nhà phê bình, ông thuộc phái Lãng Mạn, ngưỡng mộ Púshkin, Lermontov, Baratinski, nhưng lại chỉ trích chê bai Gogol. Điều sau cùng này xem ra trái ngược với những thành quả văn chương Dostoievski thu lượm từ ông.

Tuy nhiên, Joseph Cournant, giáo sư văn chương Pháp lại được định giá là hữu ích hơn cho Dostoievski. Giáo sư không chỉ hiểu biết sâu rộng về phái cổ điển –*Racine, Corneille, Pascal*–, mà còn thấu đáo về văn chương hiện đại Pháp. Ông tạo được uy tín sâu rộng trên Dostoievski và không ngừng khuyến khích, khơi dậy sự thích thú của chàng tuổi trẻ trong việc đọc các nhà văn Pháp (*Balzac, Hugo, George Sand...*)

Dù vậy, nền giáo dục văn chương đặt thành hệ thống cơ sở này không đáng so sánh với những học tập mà Dostoievski đã gặt hái trên chỗ đứng riêng. Những cuộc thao diễn chậm chạp, các lớp toán học khó khăn, đời sống nhà binh bó buộc đã làm cho chàng “*Fedya điên đảo*” vốn say mê văn chương, chán muốn chết được.

Xuất thân từ một gia đình nghèo bấp bênh vật chất, Dostoievski thiếu hẳn sự giáo dục theo phong cách Tây Âu (lúc ấy đang là cái một thời thượng trong xã hội Nga mà Tolstoi và Tourgueniev đã có)⁽¹²⁾. Vì vậy, trong trường Công Binh, nhà văn tự đền bù những khuyết điểm của mình bằng sự đọc sách. Trong các lúc rỗi rảnh, ông chỉ dùng thì giờ để đọc.

Một sĩ quan huấn luyện kể rằng Dostoievski không bao giờ rời khỏi tay một quyển sách khó đọc, ví dụ như *Sách Cầu Nguyện Gia Đình* của Zschoke hay cuốn *Trên Dòng Giao Lưu Xã Hội* của Krigge.

Cuốn thứ hai là một thực hành trên thái độ và nghi thức sống trong xã hội; còn cuốn trước là một giới thiệu thông suốt quan điểm Thiên Chúa giáo trên những vấn đề mà về sau Dostoievski sẽ trình bày trong văn chương: *Sự đau khổ không xứng đáng, Sức mạnh của một tấm gương tốt, Sự bóc lột của con người đối với đồng loại, Những trò chơi may rủi, và Sự tự tử*.

Diễn tả về chàng tuổi trẻ Dostoievski thời ấy, Konstantin Trutovski, một trong những bạn đồng học đã viết:

“Fyodor trông khỏe mạnh, dáng tâm thước, bước đi nhanh nhưng có phần không đều, da mặt xám, cái nhìn đầy vẻ trầm tư u uất (...) luôn luôn giữ cách biệt với mọi người, không bao giờ gia nhập vào bất cứ cuộc chơi của nhóm bạn nào và thường ngồi lẳng im một góc với quyển sách, hoặc bước đi từng bước chậm rãi, mắt vẫn chú vào sách, tiến lên phía trước”

⁽¹²⁾ Tình trạng xã hội và giáo dục khác biệt giữa tuổi thơ của Dostoievski với những địch thủ về sau của ông –Tolstoi và Tourgueniev– đã mang một ảnh hưởng quyết định trên văn chương từng người. *Những chủ đề Dostoievski chọn viết hoàn toàn khác xa với chủ đề trong các tiểu thuyết Tolstoi và Tourgueniev*.

xong quay trở lại phía sau, đắm chìm trong sự nghĩ ngợi riêng đến như mắt hút hẳn vào trong ấy.”

3.

Cũng ngay tại trường Công Binh, Dostoievski bắt đầu cái thói quen kéo dài suốt cả đời về sau. Mỗi đêm, ông thức quá nửa khuya bên bàn viết để nghiên ngẫm những quyển sách và ghi chú đầy trên ấy. Khi tiếng còi hiệu tan lớp điêm lên, Dostoievski ngồi lẩn vào một góc phòng, tiếp tục đọc sách. Một người gác đàn sẽ vào bảo rằng phải học trong ban ngày, nhà văn bèn ôm hết sách đi vào giường. Chờ cho khuất bóng người này, ông quay lại chỗ cũ. Quấn mình trong tấm mền *laine*, canh cửa sổ nhìn ra con kênh Fontanka, dưới luồng ánh sáng mỏng của một ngọn nến, nhà văn lại đắm chìm trên những điều khó hiểu của văn chương.

Ông yêu thích các tiểu thuyết của Goethe, Schiller, Chateaubriand, George Sand, Hugo, và tất cả các tác phẩm của Balzac, cũng như toàn bộ Hoffmann bằng tiếng Đức và tiếng Nga.

- Ngoài ra, Dostoievski còn say mê văn chương cổ điển của Homer, Goethe, Shakespeare, Corneille, Racine.

- Nhà văn cũng không bỏ qua các sáng tác của Ann Radcliff, “*Monk*” Lewis, Eugène Sue, Byron, Rousseau.

- Đặc biệt với Balzac, có thể nói rằng nổi ngưỡng mộ dành cho Balzac đã kéo dài suốt cả đời Dostoievski. Tác giả của “*Eugénie Grandet*” trở nên là một trong những “bạn đồng hành” bất biến của nhà văn.

- Ảnh hưởng Hoffmann cũng không kém phần sâu sắc. Thế giới huyền hoặc trong các tiểu thuyết lãng mạn của tác giả người Đức này đã mang một sức mạnh bí mật làm say sưa chàng tuổi trẻ; xuyên qua đó, dù rằng hoàn toàn tỉnh thức, Dostoievski cũng cảm tưởng như đang đi vào giấc mộng mê man, đầy sự sợ hãi của các nhân vật trong tiểu thuyết Hoffmann.

Một lần ông viết cho Mikhail:

“Em có dự tính là sẽ trở thành điên, mặc kệ người khác cứ việc nổi xung cố gắng chữa trị cho em, đem em về sáng suốt. Nếu anh đọc toàn bộ Hoffmann, anh hẳn phải nhớ mãi nhân vật Alban. Quả tình là gớm ghiếc để chứng kiến một con người sở hữu một quyền năng không thể nào hiểu được, một kẻ không biết hẳn phải làm gì và cũng là kẻ đùa vui với chỉ một món đồ chơi trong tay được gọi tên là Thượng Đế!”

Sự đọc Hoffmann thời kỳ này làm tăng trưởng dần dần năng khiếu tìm tòi suy nghĩ theo những bi kịch phiêu lưu và tội ác mà Dostoievski sẽ đặt đề trong những sáng tác quan trọng về sau.

Cạnh bên nổi thích thú theo vùng đất văn chương ngoại quốc, Dostoievski vẫn nuôi giữ một mối đặc biệt lưu tâm đối với các nhà văn cùng xứ sở.

- Các vần thơ của Derzhavin, Shukovski, Púshkin, và Lermontov được thú vị thưởng thức bao nhiêu thì những tác phẩm lịch sử và tiểu thuyết của Karamzin, Narezhny, Zagoskin và Gogol cũng được nghiền ngẫm bấy nhiêu.

Mỗi lần “gặp gỡ” một tác giả là mỗi lần Dostoievski cảm nghe như đang bước vào một thế giới mới thú vị đầy màu sắc. Sự tương tượng trong chàng tuổi trẻ càng thêm sôi sục khiến cho nghề nghiệp quân sự mà chàng đang dẫn mình vào đâm thành khó chịu, ngày càng lớn dậy trong tim.

4.

Dần dần, giữa những ấn tượng và sự hâm mộ hỗn độn khác nhau cho từng nhà văn lớn, chủ đề chính trong chiều hướng tìm tòi của Dostoiev- ski bắt đầu trở dậy và được nhận định rõ. Xuyên qua phái triết lý tự nhiên với những vần thơ ca tụng vũ trụ của Goethe, cái Đẹp cao thượng của Schiller, và phái tả chân xã hội của Balzac, Dostoievski tự tìm cho mình chỉ một điều duy nhất: “Con người và sự bí mật của con người”. Đặc biệt, nhị nguyên tính trong tâm hồn con người là điều làm cho ông suy nghĩ trước hết.

Năm 1838 (sau khi vào trường Công Binh được một năm), Dostoievski viết cho anh:

“Tâm hồn con người bao gồm sự hỗn loạn giữa thiên đàng và địa ngục, giữa điều Thiên và điều Ác (...) Với em, thế giới chúng ta đang sống dường như chỉ là một cái lò luyện tội để cho những ai từng bị đau khổ vì những tội lỗi đã phạm, trở nên cao cả hơn.”

Năm kế tiếp, 1839, Dostoievski hoàn toàn nhận biết được khuynh hướng văn chương của mình:

“Bây giờ, tâm hồn em bình yên giống như của một người ẩn náu trong một nơi bí mật sâu thẳm. Em đang tìm hiểu về ý nghĩa con người và cuộc đời (...) Em tin tưởng vào chính mình. Con người là một sự bí mật. Người ta phải khai phá điều ấy. Nếu anh trải suốt cả đời mình, cố gắng nặn óc tìm hiểu điều gì, anh đừng nên nói rằng đã phí thì giờ theo việc đó. Em đang rất bận tâm với điều bí mật vừa nói bởi vì em muốn mình thật sự là một con người.”

Những lời tiên tri trên, Dostoievski viết ra khi chỉ mới 18 tuổi.

□